EL-HAMRÂ ŞAİRİ İBN ZÜMREK EL-GIRNÂTÎ'NİN ŞİİRLERİNDE TABİAT TASVİRLERİ

Nature Descriptions in the Poetry of Ibn Zumrak al-Gharnāṭī, the Poet of the Alhambra

Fatih YEDİYILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belâgatı, Giresun, Türkiye.

Assistant Professor, Giresun University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences, Divison of Arabic Language and Rhetoric, Giresun, Türkiye. fatih.yediyildiz@giresun.edu.tr

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1041-4667, ROR ID: https://ror.org/05szaq822

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 15 Ağustos / August 2025
Kabul Tarihi / Accepted: 02 Aralık / December 2025
Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2025
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2025
Sayı / Number: 28 **Sayfa / Pages:** 81 / 112

Atıf / Citation: Yediyıldız, Fatih. "El-Hamrâ Şairi İbn Zümrek el-Gırnâtî'nin Şiirlerinde Tabiat Tasvirleri [Nature Descriptions in the Poetry of Ibn Zumrak al-Gharnāṭī, the Poet of the Alhambra]". Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER] 28 (Aralık / December 2025): 81 / 112
https://doi.org/10.51553/bozifder.1766133

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Etik Kurul İzni Durumu / Ethics Committee Approval Status: Bu çalışmada Etik Kurul iznine gerek yoktur.
Etik Bildirim / Complaints: bozokilahiyatdergisi@gmail.com / https://dergipark.org.tr/tr/pub/bozifder/policy
İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı / Copyright: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Arap şiir geleneğinde tabiat tasvirleri hem estetik hem de sembolik işlevleriyle merkezi bir konumda bulunur. Cahiliye şiirinden itibaren deve, çöl, dağ, yıldız, çiçek, rüzgâr, yağmur, göl gibi tabiat unsurları, şairin iç dünyasını yansıtan ve toplumunun kodlarını aktaran ögeler olmuşlardır. Endülüs'ün göz kamaştırıcı tabiatı, özellikle saray çevresinde yetişen şairlerin şiirlerine yoğun biçimde yansımış; bu şairler, doğayı yalnızca süsleyici bir unsur olarak değil, aynı zamanda metafizik ve felsefî anlamlar taşıyan bir tema olarak işlemişlerdir. Bu türün önemli şairlerinden biri olan İbn Zümrek el-Gırnâtî, özellikle el-Hamrâ Sarayı'nda yer alan kitâbeleriyle tanınmış, doğa tasvirlerinde anlam derinliği ve sözcük seçimindeki ustalığıyla öne çıkmıştır. İbn Zümrek'in şiirlerinde tabiat imgeleri yalnızca estetik bir unsur olarak mı kullanılmış, yoksa derin sembolik ve metafizik anlamlar da mı taşımaktadır sorusu bu çalışmanın problemini teşkil etmektedir. Bu makalede, İbn Zümrek'in şiirlerinde yer alan tabiat tasvirleri incelenmiş olup yaşadığı dönemin siyasi ve kültürel durumu göz önünde bulundurularak, şairin doğayı nasıl algıladığı ve bu algıyı estetik bir zemine nasıl taşıdığı analiz edilmiştir. Çalışmanın yöntemi, İbn Zümrek'in şiirlerinde yer alan tabiat tasvirlerini nitel içerik analizi çerçevesinde inceleyerek biçim-mânâ boyutlarıyla değerlendirme çerçevesindedir. Onun şiirleri, Endülüs'ün Doğu ve Batı'nın birleşim noktası olduğu bir dönemin edebi ruhunu yansıtması ve Arap, Berberi ve İspanyol kültürlerinden etkilenmiş bir şiir dili kullanması bakımından önemlidir. Bu yüzden onun tasvirlerinde hem İslam sanatındaki ruhani estetiği hem de Batının Gotik mimarisine ilham veren ışık ve gölge oyunlarını görmemiz mümkündür. Ne var ki İbn Zümrek'in edebi mirası, dönemine oranla yeterince kapsamlı çalışmalara konu olmamıştır. Bu durum, onun yenilikçiliğinin ve sanattaki özgün katkılarının yeterince anlaşılmasını engellemiştir. Bu çalışmanın amacı, el-Hamrâ şairi İbn Zümrek el-Gırnâtî'nin şiirlerinde yer alan tabiat tasvirlerini konu edinerek tabiat tasviri geleneğine ilişkin literatürdeki bir boşluğu doldurarak bir nebzede olsa bu alana katkıda bulunmaktır. Çalışmada, özellikle saray bahçeleri, su öğeleri, ağaçlar ve çiçekler gibi unsurların betimlenişi detaylandırılarak, şairin tabiatı sadece dekoratif bir unsur olarak değil; aynı zamanda duygu, düşünce ve sembol aktarımına imkân tanıyan bir anlatım aracı olarak kullandığı ortaya konulmuştur. Doğa unsurlarının edebî sanatlar aracılığıyla işlendiği, şiirlerinde imgeler arası bütünlük ve dilsel ahengin ön planda tutulduğu ve şiirlerinin Endülüs tabiat şiiri geleneği içinde merkezi yerde konumlandığı sonucuna varılmıştır. Bu yönüyle şairin şiirleri, Endülüs edebiyatında tabiat tasvirlerinin gelişimine katkıda bulunan önemli örnekler arasında yer almaktadır.
Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Endülüs, Şiir, Tasvir, Tabiat, İbn Zümrek.

Abstract

In the Arabic poetic tradition, natural imagery holds a central position, serving both aesthetic and symbolic functions. Since the pre-Islamic period, natural elements such as camels, deserts, mountains, stars, flowers, wind, rain, and lakes have been elements that reflect the poet's inner world and convey the codes of their society. The dazzling natural landscapes of Andalusia were particularly reflected in the poetry of poets raised in the palace; these poets treated nature not only as an ornamental element but also as a theme carrying metaphysical and philosophical meanings. Ibn Zumrak, one of the most important poets of this genre, is particularly known for his inscriptions in the Alhambra Palace and stands out for the depth of meaning and mastery of word choice in his natural descriptions. The core problem of this study is the question of whether the images of nature in Ibn Zumrak's poetry are utilized merely as an aesthetic element, or

if they also carry profound symbolic and metaphysical meaning. This article examines the natural imagery in Ibn Zumrak's poems, considering the political and cultural climate of his time and analysing how the poet perceived nature and how he brought this perception to an aesthetic level. Ibn Zumrak's descriptive poems are significant because they reflect the literary spirit of a period when Andalusia was a meeting point between East and West. Therefore, he employs a poetic language influenced by Arab, Berber, and Spanish cultures. His imagery reveals both the spiritual aesthetics of Islamic art and the interplay of light and shadow that inspired Western Gothic architecture. However, Ibn Zumrak's literary legacy has not been the subject of comprehensive studies compared to his time. This has hindered a sufficient understanding of his innovation and unique contributions to art. The aim of this study is to contribute to this field by examining the natural imagery in the poems of the Alhambra poet Ibn Zumrak Gharnāṭī and how the poet interpreted natural elements. The study details the poet's depictions of elements such as palace gardens, water features, trees, and flowers, demonstrating that the poet employed nature not merely as a decorative element but also as a narrative tool that facilitated the transmission of emotion, thought, and symbolism. It concludes that natural elements were explored through literary art, that his poems prioritized the unity of imagery and linguistic harmony, and that his poems occupy a central position within the tradition of Andalusian nature poetry. In this respect, the poet's poems are among the most important examples contributing to the development of nature descriptions in Andalusian literature.
Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Andalusia, Poetry, Description, Nature, Ibn Zumrak.

Giriş

Arap şiir geleneğinde tabiat tasvirleri hem estetik hem de sembolik işlevleriyle merkezi bir konumda bulunur. Cahiliye şiirinden itibaren deve, çöl, dağ, yıldız, çiçek, rüzgâr, vahâ, göl gibi tabiat unsurları, şairin iç dünyasını yansıtan ve toplumunun kodlarını aktaran ögeler olmuşlardır. Abbasi ve Endülüs dönemlerinde şehirleşmeyle birlikte bahçe, su ve kuş motifleri öne çıkarak daha rafine bir doğa anlayışı gelişmiştir.[1] Endülüs, coğrafi konumu ve doğal zenginlikleriyle Arap edebiyatının en verimli tasvir alanlarından birini oluşturur. Ilıman iklimi, bereketli toprakları, akarsuları, bahçeleri ve farklı kuş sesleriyle bezenmiş tabiatıyla, tarih boyunca önemli bir cazibe merkezi olmuş; bu özelliğiyle yalnızca siyasi güçlerin değil, edebi hayal gücünün de odağı haline gelmiştir.[2] Endülüs'ün göz kamaştırıcı tabiatı, özellikle saray çevresinde yetişen şairlerin şiirlerine yoğun biçimde yansımış; bu şairler, doğayı yalnızca süsleyici

[1] Ebu'l-Ferec Ḳudāme b. Ca'fer b. Ḳudāme el Bağdadî, *Naḳdu'ş-şi'r* (İstanbul: Matba'atu'l-Cevâib, 1302), 17.

[2] Nevzat H. Yanık, *Endülüs Arap Şiirinde Tabiat Tasviri* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2019), 12.

bir unsur olarak değil, aynı zamanda metafizik ve felsefî anlamlar taşıyan bir tema olarak işlemişlerdir. Muhammed b. Ahmed el-Makkarî'nin (öl. 759/1358) ifadesiyle "ifadeye sığmaz"[3] güzellikteki bu coğrafya, Arap şiirinde klasik tabiat tasvirlerine yeni bir boyut kazandırmış; bahçeler, su öğeleri, kuşlar ve mevsim döngüleri gibi motifler, Endülüs şiirinde hem estetik zarafetin hem de içsel derinliğin bir göstergesi hâline gelmiştir.

İbn Zümrek (öl. 798/1395 [?]), klasik Arap şiir geleneği içinde özellikle anlam derinliği ve sözcük seçimindeki ustalığıyla öne çıkan bir şairdir. Methiye türünde verdiği eserlerde, övgüye konu olan şahsiyetleri abartıya kaçmadan, dengeli ve mecazlarla zenginleştirilmiş bir dille işlemiştir. Bu yönüyle klasik methiye anlayışına bağlı kalmış, ama onu kendi dilsel inceliğiyle yeniden yorumlamıştır. İbn Zümrek'in şiirinde methiye kadar dikkat çeken bir diğer unsur ise doğa tasvirleridir. Çiçekler, ağaçlar, su kaynakları ve doğal manzaralar şiirlerinde yalnızca bir arka plan unsuru olarak değil, çoğu zaman ruhsal bir sığınak, estetik bir ifade biçimi olarak yer alır. Bu doğa betimlemeleri, şairin iç dünyasındaki huzur ve dinginliği yansıttığı gibi, onun bireysel ilhamını da beslemiştir. Övgüde dışsal beğeniye yönelen şair, doğa şiirlerinde ise daha çok kendine dönük, içsel bir tatmin arayışındadır.

Bu makalede, İbn Zümrek'in şiirlerinde yer alan tabiat tasvirleri incelenmiş olup yaşadığı dönemin siyasi ve kültürel durumu göz önünde bulundurularak, şairin doğayı nasıl algıladığı ve bu algıyı estetik bir zemine nasıl taşıdığı analiz edilmiştir. İbn Zümrek'in tasvir şiirleri, Endülüs'ün Doğu ve Batı'nın birleşim noktası olduğu bir dönemin edebi ruhunu yansıtması bakımından önemlidir. Bu yüzden Arap, Berberi ve İspanyol kültürlerinden etkilenmiş bir şiir dili kullanır. Onun tasvirlerinde hem İslam sanatındaki ruhani estetiği hem de Batı'nın Gotik mimarisine ilham veren ışık ve gölge oyunlarını görmemiz mümkündür. Ne var ki, İbn Zümrek'in edebi mirası, dönemine oranla yeterince kapsamlı çalışmalara konu olmamıştır. Bu durum, onun yenilikçiliğinin ve sanattaki özgün katkılarının yeterince anlaşılmasını engellemiştir. Bu çalışmanın amacı,

[3] Ahmet b. Muhammet el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelusi'r-ratîb*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 1/126.

el-Hamrâ şairi İbn Zümrek el-Gırnâtî'nin şiirlerinde yer alan tabiat tasvirlerini konu edinerek şairin doğa unsurlarını nasıl anlamlandırdığını analiz ederek bir nebzede olsa bu alana katkıda bulunmaktır.

Çalışmaya başlarken Şairin divanındaki tüm tasvir şiirleri taranmış, tabiat tasviri içeren tüm şiirleri incelenip değerlendirilerek çeşitli örnek şiirler seçilmiştir. Bunların tercümeleri yapılarak yorumlanmıştır. Konuya dair kitap, makale, ansiklopedi maddesi, bildiri yazıları gözden geçirilerek analiz edilmiştir. İbn Zümrek ve şiirleri üzerine yapılan müstakil çalışmalar oldukça azdır. Türkçe dilinde yapılan çalışmalar da fazla olmayıp yapılan az sayıdaki Türkçe çalışmalardan "Saray Kültürünün Şiire Taşınması" isimli bildiride bir devlet adamı olan şairin şiirlerinde saray kültürü ele alınmıştır.[4] "İbn Zümrek el-Endelüsî'nin Divan'ında Şiirsel Mesajlar" adlı Arapça tezde ise şairin aşk, özlem, tebrik, sabâhiyyat, ihvâniyyât ve övgü temalı şiirleri konu edilmiştir.[5] "Endülüs Şiirinde Peygamber Methiyeleri" adlı makalede ise şairin peygamber methiyelerine yer verilmiştir.[6] Şairin el-Hamrâ sarayının duvar ve sütunlarında bulunan meşhur şiirlerine dair yerli ve yabancı birkaç çalışma yapılmıştır.[7] Aynı şekilde Ahmet Selim el-Hımsî onun hayat hikayesi ve sanatı üzerine *İbn Zümrek el-Gırnâtî: Sîretühü ve Edebühü* adlı genel bir çalışması vardır.[8] Ancak şairin tabiat tasvirleriyle ilgili müstakil bir çalışmaya rastlanmadığından çalışmanın bu alandaki boşluğu dolduracağı umulmaktadır. Bu makale çalışmanın amaç, yöntem ve literatür bilgisinin yer aldığı giriş, Endülüs şiirinde tabiat tasvirlerinin yeri, İbn Zümrek'in hayatı, ilmi ve edebî kişiliği, şiirlerinde

[4] Mahmut Üstün, "Benî Ahmer Dönemi Saray Kültürünün Şiire Taşınması: İbn Zümrek Örneği", *Fsmvü Uluslararası Arap Dili Ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Sara Akkuş (İstanbul: Demavend Yayınları, 2021) 309-325.

[5] Bk. Hâmid Zâhir Hasan, *er-Resâilü'ş-şi'riyye fî Dîvâni İbn Zümrek Endelüsî* (Çankırı: Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023)

[6] Bk. Nizamettin Parlak, "Hz. Muhammed (a.s.) için Yazılan Şiirlerin Endülüs'teki Yansımaları: Kasîde fî Medhi'n-Nebî Geleneği", *ASD: Akademik Siyer Dergisi* 2 (Haziran 2020), 69-79.

[7] Bk. Sümeyra Ocak Ahmed, "Mimari ve Estetik Unsurlarıyla Aynı Dönemde Farklı Coğrafyalarda İnşa Edilmiş İki İslâm Sarayı: Elhamra ve Kubâdâbâd"*, Milli Saraylar* 24 (2023) 192-211; Gülay Sonkur, *Nasrilerin Kuruluşundan V. Muhammed El-Gani-Billah Döneminin Sonuna Kadar El-Hamra Sarayı (1238-1391)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024) 67,76,79,81,82,100,101,106,109,119,140.

[8] Bk. Ahmed Selim el-Hımsî, *İbn Zümrek el-Gırnâtî: Sîretühü ve Edebühü* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, *1985).*

tasvir ve özellikleri ve tabiat tasvirlerine dair şiirlerinden örnekler gibi başlıkların yer alıp tartışmanın yapıldığı gelişme ve çalışmada varılan bulguların dile getirildiği sonuç bölümünden oluşur.

1. Tabiat Tasvirinin Endülüs Şiirindeki Yeri

Tabiat tasviri Endülüslülerin benliklerine en yakın ve en yaygın tasvir türüdür.[9] Endülüs'ün sahip olduğu eşsiz tabîi güzellikler, şairleri olağanüstü tasvir şiirleri nazmetmeye yöneltmiştir.[10] Endülüs'ün meşhur tasvir şairleri arasında İbn Zeydûn (öl. 463/1071), İbn Ammâr (öl. 479/1086), İbn Hamdîs (öl. 527/1133), İbn Hafâce (öl. 533/1139), İbn Sehl (öl. 649/1251 [?]), İbn Amîre (öl. 658/1260), Ebu'l-Bekâ er-Rundî (öl. 684/1285), İbnü'l-Ceyyâb (öl. 749/1348), İbn Hâtime (öl. 770/1369), Lisanüddin İbnü'l-Hatîb (öl. 776/1374-75) ve İbn Zümrek (öl. 798/1395 [?]) sayılabilir.[11] Endülüs'ün güzel doğası şairlerin yeteneklerini kamçılamış ve şairler, içerisine duygu ve hayallerini kattıkları şiirden çeşitli levhalar resmetmişlerdir. Örneğin; Abdurrahman ed-Dâhil, Kurtuba'nın kuzey kıyısında "er-Rusâfe" ismindeki bir bahçede bir hurma ağacı görür; ancak uzunluğu, dallarının sıklığı ve meyvesini tasvirden daha ötesi onunla kendisi arasında ıraklık ve aileden uzaklık konularında bir benzerlik kurmuştur.[12] İbn Abdurrabbih, İbn Hafâce, İbn Ammâr, İbn Hamdîs, Muhammed b. Gālib er-Rusâfî ve İbn Zümrek gibi önde gelen şairler, Endülüs'ün tabii güzelliklerini; çiçeklerle bezeli bahçelerini, kır manzaralarını, su kaynaklarını, fıskiyelerini ve saraylarını detaylı bir şekilde betimlemişlerdir.[13] Örneğin; Endülüs'ün bahçıvanı ve Sanavberi'si[14] diye meşhur olan İbn Hafâce, Endülüs'ü cennete benzettiği şiirine şöyle başlar[15]:

[9] Yanık, *Endülüs Arap Şiirinde Tabiat Tasviri*, 40.

[10] Mahmut Üstün, *Endülüs Edebiyatı-Benî Ahmer/Nasrîler Dönemi* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 189.

[11] Üstün, *Endülüs Edebiyatı-Benî Ahmer/Nasrîler Dönemi*, 189.

[12] Bk. Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebî Bekr İbnu'l-Abbâr, *el-Hulletu's-siyera* (Kahire: y.y. 1963), 1/37; Cevdet er-Rikabî, *Fi'l-Edebi'l-Endelüsî* (Kahire, y.y., ts.), 83.

[13] Hüseyin Elmalı, "Tasvir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/135.

[14] Abbasiler döneminde tabiat tasvirleriyle ünlenmiş bir şairdir.

[15] Hüdâ et-Temîmî, *Arap Edebiyatı Tarihi*, çev. ve ed. Sultan Şimşek, Muhammed Emin Görgün (İstanbul: Akdem Yayınları, 2025), 188.

يا أَهلَ أَندَلُسٍ لِلّهِ دَرُّكُمُ ماءٌ وَظِلٌّ وَأَنهارٌ وَأَشجارُ
ما جَنَّةُ الخُلدِ إِلّا في دِيارِكُمُ وَلَو تَخَيَّرتُ هَذا كُنتُ أَختارُ

"Ey Endülüslüler! Ne mutlu size! Su, gölge, ırmaklar ve ağaçlar... Huld cenneti sadece sizin diyarınızda. Seçme hakkım olsaydı ben de bunu (Endülüs) seçerdim."[16]

Endülüs tabiat şiirlerinde lafızların sade, terkîplerin ise son derece akıcı olduğu görülmektedir. Bu durum, şairlerin sözcüklere anlamın taşıyabileceği ölçüde bir yüklemde bulunmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Şairler, sözlerini tabîi bir üslûpla dile getirmiş; tevriye, cinas, tıbak gibi bedîî sanatları kullanırken aşırıya kaçmamışlardır. Bu nedenle Endülüs şiirlerinde anlam, genellikle açık ve doğrudan bir şekilde okuyucuya ulaşır. Endülüs şairlerin şiirlerinin diğer bir özelliği, Endülüs'ün bölgelerini ve kıyı bucak her yanını tasvir ederken övgü, şikâyet, özlem ve mersiye temalarını tabiat şiirleriyle mezcetmeleridir.[17] Bu gelenek İbn Şuheyd ile (öl. 426/1035) başlamış, İbn Zeydun, İbn Hafâce, İbnu'z-Zekkâk ve er-Rusâfî ile devam etmiş Nasrîler döneminde (m.1238-1492) yaşayan İbn Zümrekle doruk noktasına ulaşmıştır. İbn Zümrek, tabiatı tasvir ettiği bir şiirinde birden fazla temayı iç içe mezcetmiştir:

كَأَنَّما الزَهْرُ في حَافَاتِها سِحْراً دراهِمٌ والنَسِيم اللَّدْنُ يَجْبِيها
وانْظُرْ إلى الدَوْحِ والأنهارُ تَكْنُفُها مثلُ النَدامَى سَوَاقِيها سَوَاقِيها
كم حَوْلَها من بُدُورٍ تَجْتَنِي زَهَراً فَتَحْسِبُ الزَهْرَ قد قَبَّلْن أَيْدِيَهَا
حَصْبَاؤُها لُؤْلُؤٌ قد شَفَّ جَوْهَرُها والنهرُ قد سَالَ ذَوْباً من لِآليها

"Sanki çiçekler büyülenmiş kenarlarında,
Narin bir yelin topladığı gümüş sikkeler gibi.
Bir bak ağaçlara, nehirler çevresini kuşatmış,
Sanki dost meclisi, nehirlerin şırıltısı meşk eder gibi.
Etrafında nice güzeller çiçek toplar elleriyle,
Sanırsın çiçekler onların ellerini öpmüş de böyle açmış.
Çakıl taşları sanki şeffaf incilerden,
Nehir ise sanki erimiş cevher gibi akıyor inciyle."[18]

[16] Ebû İshak İbrahim b. Ebi'l-Feth b. Abdillah Ubeydillah el-Hevvârî İbn Hafâce, *Dîvânu İbn Hafâce*, thk. Ömer Faruk et-Tabba' (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1994), 113.
[17] Yanık, *Endülüs Arap Şiirinde Tabiat Tasviri,* 24.
[18] Arapçası için bk. Muhammed b. Yusuf es-Sarîhî el-Endelüsî İbn Zümrek, *Dîvânü İbn Zümrek*, thk. Muhammed Tevfik en-Neyfer, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997), 005.

Bu şiir, Endülüs tabiat şiirinin en karakteristik örneklerinden birini oluşturur. Şair, doğanın güzelliklerini tasvir ederken sadece gözleme dayalı bir betimleme yapmakla kalmamış; aynı zamanda onu sembolik ve hayalî öğelerle derinleştirmiştir. Özellikle "çiçeklerin sihir gibi görünmesi", "çiçeklerin kadınların ellerini öpmesi", "nehir suyunun erimiş inciler gibi akması" gibi benzetmeler duyusal bir algıyı mistik bir hayal gücüyle buluşturmuştur. Şiirde teşbih, kinaye ve mecaz gibi klasik Arap edebiyatının temel süsleme unsurlarına sıkça başvurulmuştur. "Nehir, erimiş inciler gibi akıyor" ifadesi açık bir teşbihtir; burada hem ışıltı hem de akışkanlık aynı imgeyle aktarılmıştır. Ayrıca "çiçeklerin elleri öpmesi" gibi tersine çevrilmiş imgeler, mecaz-i mürsel (ad aktarması) ve tahayyül zenginliğini göstermektedir.

2. İbn Zümrek'in Hayatı, İlmi ve Edebî Kişiliği

İbn Zümrek, XIV. yüzyıl Endülüs edebiyatı çerçevesinde değerlendirildiğinde, hem yaşadığı dönemin siyasi-toplumsal şartlarını yansıtan hem de bireysel yönüyle dikkate değer bir figür olarak öne çıkar. Onun biyografisine dair bilgiler büyük ölçüde çağdaşı ve hocası olan Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in *el-İḥâṭa fî ahbâri Ġırnâṭa* adlı eserine ve aynı şairin daha sonra kaleme aldığı *el-Ketîbetü'l-kâmine* adlı eserine dayanmaktadır. İlk eserde İbnü'l-Hatîb onu övgüyle anarken, ikinci eserde siyasi çekişmelerin de etkisiyle daha eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir.[19] Bunlara ilaveten, el-Makkarî'nin (öl.759/1358) meşhur tarihî ve edebî derlemesi *Nefḥu'ṭ-ṭîb min ġuṣni'l-Endelüs er-ṭayyib*[20] ve İbnü'l-Ahmer'in (öl. 807/1404 [?]) *Neẕîru ferâ'idi'l-cümân* adlı eseri, İbn Zümrek'in hayatı hakkında bilgi veren diğer önemli kaynaklardır.

[19] Bk. Ebû Abdillâh Zü'l-vizâreteyn es-Selmânî el-Endelüsî Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, *el-Ketîbetü'l-kâmine*, nşr. M. Abdullatif el-Tarhûnî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996); Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâṭa fî ahbâri Ġırnâṭa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003).

[20] Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefḥu'ṭ-ṭîb min ġuṣni'l-Endelüsi'r-raṭîb*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968).

2.1. Hayatı

Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Zümrek es-Sureyhî olan İbn Zümrek, 733/1333 yılında Gırnata'nın Beyyâzîn mahallesinde doğmuştur.[21] Ailesi, Hristiyanların Doğu Endülüs'te müslümanlara yönelik zulmü sonucunda topraklarını terk ederek Gırnata'ya göç eden mültecilerdendir. Bu zorunlu göç ve sonrasında yaşanan maddi mahrumiyetler, onun hayatını ve kişiliğini şekillendiren başlıca etkenlerden biri olmuştur.[22] Yoksul bir ailede dünyaya gelen İbn Zümrek, adını dedelerinden birinden aldığı düşünülen "Zümrek" kelimesinin çeşitli varyantlarıyla anılmıştır. III. Yûsuf dönemine ait bir eserdeki[23] nazım seci dikkate alınarak, adının "Zümrek" şeklinde okunmasının uygun olduğu belirtilmiştir.[24]

İlk eğitimini tamamladıktan sonra Gırnata'da dil, edebiyat ve dini ilimler üzerine tahsil gören İbn Zümrek, dönemin yaygın geleneği çerçevesinde ilim öğrenmek üzere Mağrib'in çeşitli şehirlerine seyahatlerde bulunmuştur.[25] Dönemin önde gelen Ebû Abdullah el-Makkarî (öl. 759/1358), Ebû Saîd İbn Lüb (öl. 782/1381), ve Lisânüddin İbnü'l-Hatîb (öl. 776/1374-75) gibi âlimlerinden ders almıştır.[26] Tahsilinin ardından Fas'a giderek Şerif el-Alvînî et-Tilimsânî'den akli ilimler okumuştur. Gırnata'ya dönüşünde öğretim faaliyetlerine başlayan Zümrek, hocası İbn Merzûk vasıtasıyla Emîr Ebû Sâlim İbrâhim'le tanışarak onun özel kâtibi olmuştur.[27] Gırnata'da V. Muhammed'in (öl. 793/1391) gözdesi hâline gelen İbn Zümrek, 1362'de sultanın yeniden tahta çıkışıyla sarayın sır kâtibi olmuş ve "reis" ile "fakih" unvanlarını almıştır.[28] el-Hamrâ Sarayı'nın resmî şairi sıfatıyla methiyeleri sarayın duvarlarına nakşedilmiştir.[29] Veziri

[21] Makkarî, *Nefḥu't-ṭîb*, 3/456; İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâṭa, 2/196.*

[22] İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâṭa*, *2/196*.

[23] Bu eser, Yûsuf İbnü'l-Ahmer tarafından derlenerek *el-Bakıyye ve'l-müdrek min şi'r-i İbn Zümrek* adıyla bir divanda toplanmıştır.

[24] İsmail Durmuş, "İbn Zümrek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/472.

[25] Durmuş, "İbn Zümrek", 472.

[26] Avâtıf Muhammed Hasen, "et-Tezâd fi's-Sûre ve'l-Meşhed fi Şi 'ri İbn Zümrek el-Ğırnâtî", *el-Mu'temeru'd-Duveli's-Sâbi' li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 160-168.

[27] Durmuş, "İbn Zümrek", 472.

[28] Makkarî, *Nefḥu't-ṭîb*, 4/692.

[29] Mohamed el-Gamal, *Kasrü'l-Hamra: Divanü'l-Imare Ve'n-Nukuşi'l-Arabiyye = Los Palacios De La Alhambra* (İskenderiye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 2004), 142.

İbnü'l-Hatîb ile olan dostluğu 1369'a dek sürmüş, fakat siyasi entrikalar sonucu ayrılığa düşmüşlerdir. İbn Zümrek, hocasının düşmanlarıyla iş birliği yaparak onu yargılamış ve ölümüne neden olmuştur.[30]

Bu olaydan sonra vezirliğe yükselen İbn Zümrek, bu görevini sert ve otoriter bir şekilde yürütmüş, bu da kendisine duyulan nefreti artırmıştır. II. Yûsuf döneminde (1391-1392) azledilip hapsedilmiş, ardından tekrar görevine dönmüş fakat VII. Muhammed (öl. 810/1408) tarafından yeniden görevden alınmıştır. Bu dönemde el-Hamrâ Camii'nde ve Malaga'da tefsir ve fıkıh dersleri vermeye devam etmiştir.[31] Yeniden vezirliğe döndükten sonra da zalimane tutumlarını sürdüren İbn Zümrek, 1395 civarında iki oğluyla birlikte öldürülmüştür. Kaynaklar ölüm yılı olarak farklı tarihler verse de (790–796), divanındaki ifadeler 797'de hâlâ hayatta olduğunu gösterdiğinden ölümünün 798 (1395) yılı civarında gerçekleştiği düşünülmektedir.[32]

2.2. Siyasi Faaliyetleri

İbn Zümrek, XIV. yüzyıl Gırnata Emirliği'nde siyasi faaliyetleriyle de öne çıkan önemli figürlerden biri olmuştur. Yaklaşık otuz yıl boyunca devlet hizmetinde bulunan İbn Zümrek, bu süre zarfında yönetim kademelerinde kâtiplik, sır kâtipliği ve vezirlik gibi etkin roller üstlenmiş ve saray çevresinde hatırı sayılır bir nüfuz elde etmiştir.[33] Onun siyasetteki etkinliği, yalnızca bir bürokrat olarak değil, aynı zamanda siyasi entrikaların içinde yer alan bir aktör olarak da değerlendirilmesine neden olmuştur.[34] İbnü'l-Ahmer, İbn Zümrek'in siyasi hayatını, "Endülüs ve Batı'nın fitnelerine dalması" şeklinde özetleyerek, onun çeşitli siyasi çekişmelerde yer aldığını ima etmektedir. Bu ifade, dönemin iç çekişmelerle dolu yapısı içerisinde İbn Zümrek'in aktif bir rol oynadığını, hatta bazı kaynakların işaret ettiği üzere zamanla siyasî rakipleriyle karşı karşıya geldiğini düşündürmektedir.[35]

[30] İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâṭa*, 2/227–230; Makkarî, *Nefḥu'ṭ-ṭîb*, 4/683–684.
[31] İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâṭa*, 1/222; Makkarî, *Nefḥu'ṭ-ṭîb*, 5/168.
[32] İbn Zümrek, *Dîvân*, 60; Makkarî, *Nefḥu'ṭ-ṭîb*, 3/99; 4/693.
[33] el-Makkarî, *Nefḥu't-tîb*, 7/165-166.
[34] Durmuş, "İbn Zümrek", 473.
[35] Bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 2/300-314; İbnü'l-Hatîb, *el-Ketîbetü'l-kâmine*, 282-289; Ahmed

İbn Zümrek'in siyasi faaliyetleri, sadece yönetim içindeki varlığıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda onun düşüşünü de hazırlamıştır. Özellikle saraydaki güç dengelerinin değişmesi ve iç rekabetler, onun itibarı üzerinde doğrudan etkili olmuş, nihayetinde siyasi sebeplerle muhtemelen 770/1395 yılında katledilmesine yol açmıştır.[36] Bu durum, Endülüs'te ilmi ve edebi kişiliklerin sarayla olan ilişkilerinde ne denli kırılgan bir denge bulunduğunu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.

2.3. İlmî ve Edebî Kişiliği

İbn Zümrek, yalnızca bir devlet adamı değil, aynı zamanda güçlü bir edebî şahsiyet olarak ön plana çıkmıştır. Dönemin önemli âlimlerinden Ebu Said b. Lüb'ten(öl. 782/1381) fıkıh ve tefsir, Ebu Ali Mansur ez-Zevâvî'den (öl. 765/1364) usul, Ebu Abdullah b. Fehhâr ve Ebu'l-Kasım Muhammet eş-Şerif'ten sarf, nahiv, belâgat gibi dil ilimleri okumuştur.[37] Gırnatadaki Malka ve el-Hamrâ camilerinde tefsir, icaz, tevhid, tasavvuf ve belâgat dersleri vermiştir. Hocası İbnü'l-Hatîb (öl. 776/1374), İbnü'l-Ahmer (öl. 807/1404), Muhammed b. Ahmed el-Makkarî (öl. 759/1358) gibi âlimler İbn Zümrek'in nesir ve nazım konusundaki maharetini kabul ederek onun meziyetlerini ve ilim sevgisini övmüşlerdir.[38]

İbn Zümrek'in edebî kişiliği büyük ölçüde müveşşah türündeki şiirlerinde görülür. Müveşşah, klasik Arap şiirinin kalıplarından farklı olarak melodik yapısı, ritmik zenginliği ve halk diline yakınlığıyla tanınan bir nazım biçimidir.[39] İbn Zümrek'in bu türdeki eserleri sadece biçimsel güzellik açısından değil, aynı zamanda yaşadığı dönemin siyasî ve kültürel iklimini yansıttığı için de değerlidir. Divanında yaklaşık beş yüz şiir bulunan İbn Zümrek; övgü, hiciv, mersiye, vasf, gazel, muhammes, zühd ve tasvir temaları gibi çok çeşitli konuları işlemiştir.[40]

Selim el-Hımsî, *İbn Zümrek el-Gırnâtî: Siretuhû ve Edebuhû* (Beyrut: y.y., 1405/1985).

[36] Durmuş, "İbn Zümrek", 472-473.

[37] Durmuş, "İbn Zümrek", 472.

[38] Durmuş, "İbn Zümrek", 473.

[39] Mustafa Aydın, "Müveşşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/230.

[40] Bk. Ahmed Selim el-Hımsî, *İbn Zümrek el-Gırnâtî siretuhû ve edebuhû* (Beyrut: y.y., 1405/1985).

el-Hamrâ Sarayı'nın kapılarının kendisine açılması, onun şiirlerinin dönemin sultanları tarafından beğenilmesiyle gerçekleşmiş; hatta şiirlerinden seçilen beyitler sarayın pencere kenarlarına, revaklarına ve duvarlarına işlenmiştir.[41] Bu gelişme, ona el-Hamra Şairi unvanını kazandırmıştır.[42] Onun şiirleri günümüze kadar ulaşabilmiş, özellikle tarihçi İbnü'l-Ahmer tarafından nakledilmiş ve kaynak niteliğinde olan Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin *Nefhu't-tîb* ve *Ezhârü'r-riyâz* adlı eserleri ile İbnü'l-Hatîb'in *el-İhâta* adlı çalışmasında yer almıştır. Ayrıca İbn Haldûn'un (öl. 808/1406) *et-Ta'rîf* ve Ahmed b. İsa'nın *Fî Eş'âri'l-Arab* ve *Kelâm-ı Bilâdi'l-Endelüs* adlı eserlerinde de İbn Zümrek'in şiirlerine dair değerlendirmeler mevcuttur.

İbn Zümrek'in günümüze ulaşan dîvânı, Muhammed Tevfîk en-Neyfer tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Söz konusu divanda yer alan şiirler tematik açıdan çeşitlilik arz etmektedir. Bu temalar, yoğunluk sırasına göre; methiye, dinî bayramlar, gazel türleri, ihvâniyyât, sosyal konulu şiirler (teşekkür, tebrik, özür gibi), tasvir, mizahî içerikli şiirler, sabûhiyyât[43], mersiye, lugaz[44], zühd ve tasavvuf temaları ile fahr ve hiciv şeklinde sınıflandırılabilir.[45]

3. İbn Zümrek'in Şiirlerinde Tasvir ve Özellikleri

Endülüs edebiyatında tasvir alanının meşhur şairler arasında yer alan İbn Zümrek'in bu alanda yaratıcı bir sanatkâr olması şaşırtıcı değildir. Zira Endülüs, çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması, zengin doğal güzellikleri ve rengârenk çiçeklerle bezenmiş bahçeleriyle şairlere ilham kaynağı olan bir coğrafya olarak bilinmektedir. İbn Zümrek'in şiirlerinde dikkati çeken en önemli unsurlar arasında şairin derin duyuş gücü,

[41] M. Baha Tanman, "Divanhane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/441; Engin Beksaç, "el-Hamra Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/32), 31-33; Durmuş, "İbn Zümrek", 20/474.

[42] İbn Zümrek'in şiirlerinin, sarayın hangi kısımlarında bulunduğu konusunda bk. Miguel Puerte Vilchez, *Reading The Elhambra* (Granada: The Alhambra and Generalife Trust and Edilux, 2015) 46, 71, 85, 86, 79, 107, 110-111, 169, 174, 178, 207, 213-214, 229-231, 325, 355.

[43] Geniş bilgi için bk. Kemal Tuzcu, *Arap Şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar Arası)* (Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2011), 218.

[44] Geniş bilgi için bk. M. Faruk Toprak, "Klasik Arap Şiirinde Lugaz", *Nüsha* 1/3 (2001), 97-110.

[45] İbn Zümrek, *Dîvân*, 612.

incelikli ifade tarzı, hayal dünyasının zenginliği ve imge çeşitliliği yer almaktadır. Şairin tasvirlerinde mistik (sûfî) bir eğilim hissedilmekte; duygularında sıcaklık, hislerinde ise zarafet ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında tasvirlerini genellikle uzun kasideler yerine kısa beyitlerle oluşturmayı tercih etmiştir.

İbn Zümrek, şiirlerinde Gırnata şehri, sarayları, mimarî yapıları, doğal çevresi, bahçeleri, çiçekleri ve özellikle karanfilleri detaylı biçimde betimlemiştir. Ayrıca sabah, gece, yıldızlar, rüzgâr, yağmur, gökyüzü ve ay gibi tabiat unsurları da şiirlerinde önemli yer tutar. Bunun yanı sıra savaş ve savaş aletleri, atlar ve katırlar, pehlivanlar, zürafa, lamba, yaşlılık ve ona eşlik eden kusurlar ile gençliğin sevinci gibi çok çeşitli temaları da tasvir etmektedir.

Şairin Endülüsü anlattığı şiirlerinde el-Hamrâ Sarayı'nın köşkleri, fıskiyeleri, avluları ve bahçeleriyle ilgili betimlemeleri dönemin sosyal yaşantısına ve onun tasvir sanatına dair ipuçları vermektedir. Su, aslan heykelleri ve havuzun tasviri üzerine yazılan Aslanlı Avlu'da bulunan şiirlerinde sarayın ihtişamı ve cenneti andıran doğası vurgulanır.[46] İbn Zümrek, el-Hamrâ'nın kapılarında ve salonlarında bulunan yazıtlarında ise saray mimarisinin eşsizliğini anlatır ve dönemin hükümdarına övgülerde bulunur. Mimari ve mekân betimlemelerini konu alan şiirlerinde el-Hamrâ Sarayı'nın zarif sütunlarını, çeşmelerini ve bahçelerini tasvir eder.[47] Görkem ve ihtişamı anlattığı şiirlerinde ise şair, sultanları ve hükümdarları yücelten ifadeler kullanarak, el-Hamrâ'nın bir güç ve zarafet simgesi olduğunu vurgular.[48]

El-Hamrâ Sarayı'nın doğayla iç içe inşa edilmiş mimarî yapısı, tasvir geleneğini beslemiş ve İbn Zümrek gibi şairlerin doğa ile mimariyi bir arada tasvir etmelerine zemin hazırlamıştır. İbn Zümrek'in tasvir şiirleri yalnızca statik bir betimleme içermez, aksine mekânı canlı bir varlık gibi anlatır. Sarayın duvarları, sütunları ve su kaynakları adeta konuşan, yaşayan varlıklar gibi tasvir edilir. İbn Zümrek'in tasvir şiirlerinin diğer bir özelliği de Endülüs'ün Doğu ve Batı'nın birleşim noktası olduğu

[46] Ocak Ahmed, "Elhamra ve Kubâdâbâd", 192-211.
[47] Ocak Ahmed, "Elhamra ve Kubâdâbâd", 203-206.
[48] el-Gamal, *Kasrü'l-Hamra*, 141.

bir dönemin edebi ruhunu yansıtmasıdır. Bu yüzden Arap, Berberi ve İspanyol kültürlerinden etkilenmiş bir şiir dili kullanır. Onun tasvirleri hem İslam sanatındaki ruhani estetiği hem de Batı'nın Gotik mimarisine ilham veren ışık ve gölge oyunlarını barındırır. Geleneksel yapıya uygun şekilde şiirlerinde genellikle uzun bir nesîb (giriş) kısmını takiben methiye (övgü) bölümü gelir; bu yapı, onun klasik şiir geleneğine olan bağlılığını göstermektedir.[49]

3.1. Tabiat Tasvirleri

Endülüs edebiyatında doğa tasvirleriyle öne çıkan İbn Hafâce'nin etkisi İbn Zümrek'in doğayı algılayışında açık biçimde görülür. Doğaya dair temsilleri, sadece dış gerçekliğin bir aktarımı değil; aynı zamanda duygusal incelikle işlenmiş, hayal gücüne dayalı metafor ve istiarelerle zenginleştirilmiş bir şiirsel anlatımdır. Şiirlerinde belâgat, dilsel incelik ve tasvir kudreti dikkat çekici biçimde iç içe geçmiş durumdadır. Bu durum onun doğa temasına yaklaşımının sıradan bir eğilim değil, bilinçli bir şiirsel tavır olduğunu ortaya koyar.

Şairin hayatının büyük bir kısmını saray çevresinde geçirmiş olması, onun tasvîrî anlatımında da bu çevrenin belirleyici olmasına neden olmuştur. Nitekim bu tür şiirlerinde çoğunlukla saray mekânları ve çevresinde gözlemlediği unsurlar ön plana çıkmaktadır.[50] Nitekim bir tasvirinde, el-Hamrâ Sarayı'nın kuzeydoğusunda yer alan "Cennetü'l-'Arîf" adlı bahçeyi şu ifadelerle betimlemektedir:

لله جَنَّاتُ الْعَرِيفِ فَإِنَّهَا فيها المَعَارِفُ والعَوارِفُ تُصَفِّقُ
حَسَدَتْ بُروجُ الأُفْقِ حُسْنَ بُرُوجِهِ فَالشُّهْبُ مِنْ حَسَدٍ عَلَيْهَا تَحَلِّقُ

"Allah'a aittir Arîf'in bahçeleri; çünkü orada bilgiyle ve cömertlik el çırpar durur. Ufkun burçları kıskanır onun güzelliğini, hasetten gök taşları çevresinde döner durur."[51]

Bu beyitlerde, "Cennetü'l-Arîf" ifadesiyle yüksek estetik değerlere sahip, ilim ve irfanla dolu bir bahçe tasvir edilir. Şair, Arîf'in bahçesinin güzelliğini saray veya şehir burçlarının güzelliğiyle, gökyüzündeki yıldız

[49] Durmuş, "İbn Zümrek", 20/473.
[50] Üstün, "Benî Ahmer Dönemi Saray Kültürünün Şiire Taşınması: İbn Zümrek Örneği", 322.
[51] İbn Zümrek, Dîvân, 263.

sistemleriyle karşılaştırır. "Burûc" kelimesi hem yer hem gök anlamında kullanılarak çok katmanlı bir anlam oluşturur. "Şuhub" bu güzelliği kıskanan gök cisimleri olarak betimlenir. Bu kıskançlık mecazi olarak yıldızların onun etrafında dönmesine neden olur. Bu beyitler, özellikle Endülüs edebiyatında rastlanan zengin tasvir gücünü, hayal ve hakikatin iç içe geçtiği anlam katmanlarını çok güzel şekilde yansıtır.

Arap edebiyatında tabiat şiirlerinin konularını genellikle ravdiyyât (Bahçe şiirleri), zehriyyât (çiçek şiirleri), semeriyyât (meyve şiirleri), mâiyyât (su şiirleri), selciyyât (kar şiirleri) gibi konular oluşturur. Bu hususlar, İbn Zümrek'in tasvir şiirlerinden örnekler üzerinden ele alınacaktır.

3.1.1. Bulutlar ve Hava Olayları

İbn Zümrek bulut, rüzgâr, yağmur, dolu, çig, kar gibi hava olaylarını tasvir şiirlerinde kullanmıştır. Ona göre önemli olan, başkent Nasrîye semalarındaki bulutların dış görünüşü değil, içlerinde taşıdıkları berrak ve zengin sulardır. Çünkü bu sular, doğaya yağmur ya da çiğ olarak düşerek hayat verir. Bu nedenle, bize bulutları kişileşmiş bir varlık gibi arz eder:

وأدْمُعُ السُّحْبِ في انْسِيَاحِ في كُلِّ روضٍ لها سبيلْ

"Bulutun gözyaşları yolu olan her bahçeye akmaktadır."[52]

Bu kasidede geçen beyitler, mimarî ile doğa arasındaki uyumun sembolik biçimde işlendiği klasik Endülüs şiirlerini de bir örnektir. Söz konusu beyitte "bulutun gözyaşları" teşbihiyle yağan yağmurun, sarayın her köşesine ulaşan su sebillerine dönüşmesi anlatılır.

Bir başka yerde şair, istiâre ve mecaz-ı mürsel sanatlarını kullanarak esintileri çiçekleri serpiştiren bir el gibi düşünürken çiy damlalarını ise bu çiçekleri inci gibi dizen zarif bir sanatkâra benzetir:

نَوَاسِيمُ البُسْتَانِ تَنْثُرُ سِلْكَ الزَهَر والطَلُّ في الأغْصَانِ يَنْظِمُهُ بالجَوْهَرِ

"Bahçenin meltemi, inci gibi dizilmiş çiçekleri etrafa saçıyor; dallardaki çiy damlaları ise o çiçek dizisini adeta cevherle süslüyor."[53]

[52] İbn Zümrek, *Dîvân*, 541.
[53] İbn Zümrek, *Dîvân,* 536.

Bu dizelerde çiçekler birer inci tanesi gibi düşünülmüş ve bir "gerdanlık" gibi tel üzerine dizilmiş olarak hayal edilmiştir. Bu ise mecaz-ı mürsel ve istiare örneğidir. Sabah çiyi, çiçeklerin üstüne düşerek onları mücevherle örülmüş gibi gösteriyor. Burada da çiğ damlaları mücevher olarak tasvir edilerek hayalî bir ziynet sahnesi yaratılmıştır. Şair, hafif, tatlı bahar esintileri anlamına gelen نواسيم kelimesini zarif ve canlı bir varlık gibi sunar. "Çiçek dizisi" anlamına gelen سِلْكُ الزَّهَر aynı zamanda "çiçekten yapılmış bir gerdanlık" anlamına gelir. Burada çiçekler, değerli taşlar gibi bir ip üzerine dizilmiş süs eşyalarına benzetilir.

3.1.2. Şimşek

Şimşeği tasvir ederken şair, onu içten gelen samimi, neşe dolu bir tebessüm olarak betimler:

والسُّحْبُ بالجَوْهَرِ اسْتَهَلَّتْ فالبَرْقُ سَيْفٌ مُجَوْهَرْ

صِفَاحُه الْمُذْهَبَاتُ حَلَّتْ في راحَةِ الجَوِّ تُشْهَرْ

"Bulutlar cevherle dolmaya başladı, şimşek ise mücevherden bir kılıçtır. Altın renkli yüzeyler göğün avucuna düşmüş savruluyor."[54]

Bu beyitlerde özellikle şimşek, bulut ve gökyüzü unsurları mecaz ve teşbihlerle betimlenmektedir. Bulutların adeta akıllı bir varlık gibi gökyüzüne süslenerek çıkması kişileştirmedir. "Şimşek, mücevherli bir kılıçtır" ifadesiyle çok güçlü bir istiâre yapılmıştır. Altın yaldızlı yüzeyler, şimşeğin veya göğün parlayan kısımlarını tanımlar. Gökyüzünün avucu içinde çekilen ve sergilenen bir nesne olarak betimlenmesi, göğün insani bir uzuv gibi düşünülmesi anlamına gelir. Şair, bu beyitlerde gökyüzü ve doğa olaylarını (şimşek, yağmur öncesi bulutlar) olağanüstü bir zarafetle, zırhlarla donatılmış bir savaş alanına benzeterek canlı, dinamik ve göz alıcı bir tablo çizer.

3.1.3. Rüzgâr ve Meltem

İbn Zümrek, doğaya yönelik yaklaşımı, zarif ve inceliklidir. Genellikle şiddetli rüzgârların ağaçları yerinden sökmesi gibi doğanın zarar

[54] İbn Zümrek, *Dîvân,* 935.

veren yönlerine değil, tabiatın incelikli güzelliklerine dikkat çekmesiyle iyimser bir bakış açısı sunar:

والرِيحُ خَفّاقَةُ البُنُودِ تُبَاكِرُ الرّوْضَ بِالْغَمَامِ

"Ve rüzgâr, bayrakları dalgalandırarak bulutları erkenden çayıra getirir."[55]

Nâzik meltem rüzgârı (النسيم العليل) onun şiirlerinde birçok kez geçer.[56] Şair, meltem esintisinin estiği zaman çiçekleri okşayıp, ağaçlar ve dallarla oyunlar oynayarak onlara sevecenlikle yaklaştığını belirtir. Bu rüzgâr, şairin ruhuna huzur verir ve duygularını harekete geçirerek ona büyüleyici bir manzarayı tasvir etme imkânı sağlar:

هَبَّ النَسِيمُ على الرياضِ مع السَحَرْ فاسْتَيْقَظَتْ في الدَوْحِ أَجْفَانُ الزَهَرْ
وَرَمَى القَضِيبُ دراهماً من نوْرِهِ فَاغْتَاضَ مِنْ طَلِّ الغَمَامِ بها دُرَرْ

"Seherle beraber bahçelere meltem rüzgârı esti, derken çiçeklerin gözleri uykudan uyandı. Ve dal, ışığından gümüş paralar saçtı, bulut gölgesinden mücevherlerle donandı!"[57]

İbn Zümrek, bu nazik meltemi kişileştirerek, gece yolculuğuna çıkan canlılara eşlik eden şefkatli bir dost haline getirir ve onların mutluluğunu artırır:

زال الخيالُ بِأَيْمَنِ الزَّوْرَاءِ فَجَلاَ سَناهُ غَياهبَ الظلماءِ
وسَرى مع النَسَماتِ يَسحبُ ذيلَهُ فأَتَتْ تَنمُّ بِعَنْبَر وكَبَاءِ

"Hayal, Zürâ'nın sağ yamacından (veya doğu taraflarından) uzaklaştı; Parıltısı, karanlığın derinliklerini aydınlattı. Nazlı bir rüzgârla süzülerek hareket etti, eteğini ardından sürükleyerek; etrafa amber ve tütsü kokuları saçarak geldi.[58]

Şaire göre nazik meltem, âşıkların sohbetlerine de tanıklık eder, onların sırlarını ve dileklerini bilen bir dost olur. Onların sevinçleriyle sevinir, acılarına üzülür:

مَا هَبَّ خَفّاقُ النّسِيمِ مَعَ السَحَر إلّا وقدْ شَاقَ النُّفُوسَ وَقَدْ سَحَر
نَاجَى القُلوبَ الخَافِقَاتِ كَمِثْلِهِ وَوَشَى بِمَا تُخْفِي الكِمَامُ مِنَ الزَّهَر

[55] İbn Zümrek, *Dîvân*, 551.
[56] İbn Zümrek *Dîvân*, 549.
[57] İbn Zümrek *Dîvân*, 409.
[58] Aldiwan, "Dîvânü İbn Zümrek" (Erişim 19 Temmuz 2025).

"Sabahın erken vaktinde esen hafif meltem, her seferinde gönülleri özlemle titretti ve onları büyüledi. Tıpkı kendisi gibi çarpan kalplerle fısıldaştı ve tomurcukların gizlediği çiçeklerin sırlarını açığa vurdu."[59]

İbn Zümrek, çiçekleri ve bahçeleri seyrederken, doğayı insanî özelliklerle (yorgunluk, sendeleme) tasvir ederek meltemin uzun mesafeler kat ettikten sonra yorgun düştüğünü hayal eder. Gücünün azaldığını ve sonunda yürüyerek yol alan bir yolcuya benzediğini düşünür. Bu hayal, şaire zarif ve hoş bir mecaz bulma imkânı verir:

نَسَمَةُ الصُبْحِ حِينَ كَلَّتْ　　في سُنْدُسِ الرَّوْضِ تَعْثُر

"Sabah meltemi, yorgun düştüğünde bahçenin yeşilliğinde sendeleyerek ilerliyordu."[60]

3.1.4. Kar

Endülüste kar temasını işleyen ilk şairin İbn Hafâce olduğu kabul edilir. Onun dışında kara dair şiir yazan Ebû Cafer b. Sellâm, Muhammed b. Sîrîn es-Sebbî ve İbn Zümrek'i görüyoruz.[61] Şair, gözlerinin önüne serili beyaz kara yönelip tefekküre dalar ve bunun ardından, yüce yaratıcının kudretini görür ve karı şöyle tasvir eder:

أُزْجُرْ بهذا الثلج فَأْلاً(حَالا) إنه　　ثلجُ اليَقِين بِنَصْرِ مَوْلانا الغَنِي
بَسَطَ البَيَاضَ كَرَامَةً لِقُدُومِه　　وَافْتَرَّ ثَغْراً عن مَسَرَّةِ مُعْتَنِي
فالْأَرْضُ جَوْهَرَةٌ تَلُوحُ لِمُجْتَلٍ　　والدَّوْحُ مَزْهَرَةٌ تفوحُ لِمُجْتَنِي
سُبْحَانَ مَنْ أَعْطَى الوُجُودَ وُجودَه　　لِيَدُلَّ منه على الجَوَادِ المُحْسِنِ

"Bu karı hayra yor; çünkü o, efendimiz Gani Billah'ın zaferinin kesin karıdır. Beyazlığını onun gelişi şerefine serdi, ilgi gösterenin sevinciyle ağzını açtı. Yeryüzü bir mücevher gibi parıldıyor görene, ağaçlar ise çiçek açmış, kokular saçıyor derleyene. Keremine ve muhsin olduğuna işaret olsun diye varlığa, varlığını veren Allah'ı tesbih ederim."[62]

Bu şiirde şair, doğa manzaralarını (kar, ağaçlar, çiçekler) dinî-mistik bir bakışla yorumlayarak tabiatı Allah'ın kudretine ve lütfuna bir işaret olarak ele alır. Beyaz kar, sadece fiziksel bir güzellik değil, ilahî bir zaferin

[59] İbn Zümrek, *Dîvân*, 418.
[60] İbn Zümrek, *Dîvân*, 539.
[61] Mustafa eş-Şek'a, *el-Edebü'l-Endelüsî Mevdû'âtüh ve Funûnuh* (Beyrut: y.y, 1997), 330.
[62] İbn Zümrek, *Dîvân*, 498; el-Makkarî, *Nefhu't-Tîb,* 7/238-239.

ve Mevlâ'nın kereminin sembolü olarak görülür. Bu mısra, şiire hikemî bir çehre ve manevi bir hava katmaktadır.

3.1.5. Ufuk

Şair dîvânında ufka, dikkatleri iki yerde çekmektedir. Bunlardan ilki, özellikle sabahın erken saatlerinde çiyin düşmesinden sonra yaşanmış bir sahnedir. O, şöyle der:

وَالْأُفْقُ في مُلْتَقَى الرِّيَاحِ بِأَدْمُعِ الغَيْثِ يَشْرَقْ

"Ve ufuk, rüzgârların buluştuğu noktada gözyaşlarıyla doğuyor."[63]

İkincisinde ise, şair, okurunu geleneksel bir manzaraya götürür; çünkü burada sunduğu tablo, yalnızca alışıldık bir doğa tasviridir. Tan vaktinde ufkun görünümünü şöyle tasvir eder:

بَاكَرْتَهُ وَالْأُفْقُ قد خَلَعَ الدُجَا مِسْحاً لِيلبَسَ حُلَّةَ الإسْفارِ

"Ona sabah erken ulaştım ki ufuk, gece karanlığını üzerinden çıkarmış, onun yerine tan yerinin aydınlığından bir elbise giymişti."[64]

İbn Zümrek'in bu iki şiirdeki ufuk tasvirine yaklaşımı hem özgün istiareler hem de klasik temsiller barındırır. İlk örnekte şair, doğuş anını dramatik ve duygu yüklü bir şekilde gözyaşı metaforuyla anlatırken; ikinci örnekte sabahın gelişi, karanlığın silinmesi ve nehrin akışı gibi alışılmış tasvirlerle dile getirmiştir.

3.1.6. Sabah ve Şafak Vakti

Sabah ve Şafak vakti (Fecr), İbn Zümrek'ın sık sık üzerinde durduğu şiirsel temalardan biridir.[65] Şiirlerinde bu temayı açıkça görmek mümkündür:

رَيْحَانَةُ الفَجْرِ قد أَطَلَّتْ حَضْراءَ بالزُّهْرِ تَزْهَرْ

"Sabahın reyhanı (hoş kokusu) yeşil, çiçeklerle parıldayarak belirdi."[66]

Bu beyit, sabah vaktinin doğuşunu doğayla iç içe, renkli ve kokulu bir tasvirle anlatan kısa ama etkili bir ifadedir. Şair, sabahı canlı bir varlık

[63] İbn Zümrek, *Dîvân*, 539.
[64] İbn Zümrek, *Dîvân*, 415.
[65] İbn Zümrek, *Dîvân*, 484.
[66] İbn Zümrek, *Dîvân*, 538.

gibi kişileştirerek hem görsel hem duyusal imgelerle sabahın güzelliğini yüceltir. Sabahın gelişi, yeniliği, umutları, başlangıçları simgeler.

Şair, daha önceki şairler gibi, sabahı geceden ayırmaz; karanlığı ve aydınlığı birbiriyle karşılaştırır. Kullandığı tüm imgeler, gündüz ile gece arasındaki mücadelenin şiddeti ve yoğunluğu ile karakterize edilir. Bu ikisinden her biri rakibini yenmek ister; ancak savaş her zaman şafak lehine sonuçlanır:

قد طَلَعَتْ رَايَةُ الصباح وأذِنَ الليلُ بالرَحِيل

"Sabah bayrağı yükseldi. Ve gece ayrılması için sabaha izin verdi."[67]

İbn Zümrek, çoklu imgeler oluşturmak için bir başka şiirinde canlı doğaya başvurur. Şafak söküşünü şöyle tasvir eder:

والليلُ مُرْبَدُّ الجَوَانِحِ قد بدا فيه الصباحُ كَغُرَّةٍ في أَدْهَمِ

"Gecenin kanatları kararmışken, sabah, onda simsiyah bir atın alnındaki ak benek gibi belirdi."[68]

Bu beyitte şair, karanlık ve sıkıntılı bir dönemin ardından gelen umudu ve aydınlığı resmeder.

3.1.7. Gökyüzü, Gece ve Yıldızlar

İbn Zümrek, şiirlerinde geceden bahsederken aynı zamanda yıldızların parıltısından da söz eder; çünkü ona göre biri olmadan diğeri var olamaz. Şairin hayranlığını uyandıran diğer bir şeyde gecenin bazen ürkütücü, bazen de güven verici göründüğüdür:

كم ليلةٍ والدُّجَى رَاعَتْ جَوَانِبُهَا قلبُ الجَبَانِ فَمَا يَنْفَكُّ مُطَّرَحَا
سَرَيْتُها وَنُجُومِ الْأُفْقِ فيه طَفَتْ جَوَاهِرًا وَعُبَابُ اللَّيْلِ قدْ طَفَحَا

"Nice geceler vardır ki, karanlığın dört bir yanı korkak kimsenin kalbini dehşete düşürmüştür; o da kendini yere atmış, öylece kalmıştır. Ufkun yıldızları mücevher gibi ışıldıyorken ve gecenin dalgaları kabarmışken ben o gecelerde yol aldım."[69]

Yıldızlarla dolu gökyüzünü izlemek şairi, imgelerinin malzemesini aldığı yeryüzündeki doğal manzaralara geri götürür ve şöyle seslenir:

والزُهْرُ زَهْرٌ والسماءُ حَديقةٌ فُتِقَتْ كَمَائِمُ جُنْحِهَا عن أَنْجُمٍ

[67] İbn Zümrek, *Dîvân*, 550.
[68] İbn Zümrek, *Dîvân*, 484.
[69] İbn Zümrek, *Dîvân*, 376.

"Zühre (Venüs) bir çiçektir ve gökyüzü bir bahçedir; gecenin tomurcukları yıldızlara dönüşerek açılmıştır."[70]

Bu dizeyle şair, geceyi bir bitki gibi düşünür. Tomurcuk veren bu bitki, sabaha doğru yıldızlara dönüşerek açar. Bu çok güçlü, somut ve zarif bir hayaldir. Bu beyit, gökyüzünün estetikleştiği, doğa ile evrenin birleştirildiği etkileyici bir tasvirdir. Şair burada gökyüzünü bir çiçek bahçesi, yıldızları çiçek, Venüs'ü ise baharın göz alıcı sembolü olarak sunar.

Aşağıdaki beyitlerde ise gece ve sabah, zarif bir biçimde takılara bezenmiş bir gelin imgeleriyle tasvir edilmiştir:

كأنّ النُجُومَ في غَسَقِ اللّيْلِ جُمَانٌ يَلُوحُ في أَبْنُوس

وكأنّ الصَبَاحَ في الأُفُقِ يَحْلَي بحُلِيّ النجُومِ مثل العَرُوسِ

"Sanki gecenin alacakaranlığındaki yıldızlar abanozda parlayan incilermiş gibi. Sanki ufuktaki sabah, bir gelin gibi yıldızların mücevherleriyle süslenmiş gibi."[71]

3.1.8. Dolunay ve Güneş

Birçok şair, dolunayı övgü ve flört mecazında bir metafor olarak kullandığı bilinmektedir. Dolunay, sevgili ile ilgili sembollerin anlatımında ön plandadır.[72] İbn Zümrek, birçok şiirinde dolunaya yer vermiştir.[73] Şair, bir akşam gördüğü dolunayı şöyle betimlemiştir:

والبدرُ في صَفْحِ السماءِ كأنّه مِرْآةُ هِنْدٍ وَسَطَ لُجٍّ تَرْتَمِيّ

"Gökyüzündeki dolunay, uçsuz bucaksız bir denizin ortasında Hindistan'ın aynası gibidir."[74]

Dolunay, sadece bir gök cismi değil; değerli, süslü bir Hint aynası gibi hayal edilir. Bu, doğadaki güzelliğin insan estetiğiyle anlamlandırılmasıdır. Şair gökyüzünü dalgalı bir denize, ayı da o denizde savrulan bir aynaya benzeterek güçlü bir hayal kurar. Bu, klasik şiirin imgesel zenginliğini gösterir.

[70] İbn Zümrek, *Dîvân*, 484.
[71] İbn Zümrek, *Dîvân*, 436.
[72] İbn Zümrek, *Dîvân*, 484.
[73] İbn Zümrek, *Dîvân*, 430.
[74] İbn Zümrek, *Dîvân*, 484.

İbn Zümrek, günbatımında güneşi ise şöyle tasvir eder:

والشّمْسُ تَذْهَبُ لِلْبِيَاتِ قد لَبِستْ ثوبَ عَسْجَدِ

"Güneş, altından bir elbise giyerek uykuya çekilmek üzere gidiyor."[75]

Bu beyitte, güneşin batışı zarif ve ihtişamlı bir şekilde betimlenmiştir. Güneş batarken gökyüzündeki kızıllık, altın rengindeki bir elbiseye benzetilir. البيات (uykuya çekilmek), güneşin batışını mecazi biçimde ifade eder. Şair, güneşi bir insan gibi düşünerek batışını, sanki sanatçının altın bir kıyafetle sahneden çekilmesi gibi tasvir eder.

3.1.9. Bahar Mevsimi, Yeniden Doğuş ve Bahçe Betimlemeleri

İbn Zümrek, Endülüs'ün eşsiz tabiatından çok etkilenmiş ve şiirlerinin bir kısmını da tabiat manzaralarına ayırmıştır. Her defasında okuyucuyu merak uyandıran özellikleriyle şaşırtan, neşeli, gülümseyen bir doğayı görmeye davet eder.[76] Özellikle tabiatın belirgin özelliklerini zikrederek, sıkıntı ve bıkkınlık veren parçalı ayrıntılarından vazgeçer. Zamana ve mekâna göre tabiat sahnelerini güzel ve büyüleyici kılan şeylerden bahsetmeyi tercih eder:

بَهْجَةُ الكَوْنِ قد تَجَلّتْ والرَّوْضُ بالحُسْنِ يَبْهَرْ

"Evrenin sevinci belirdi ve bahçe güzelliğiyle göz kamaştırıyor."[77]

Şairin kaleminde en güzel mevsim, doğanın yeniden ihtişamına ve güzelliğine kavuştuğu, insani niteliklerin, mutluluğun ve rahat yaşamın ifadesi olarak kişileştirildiği ilkbahardır:

جَادَتْ مَجَارِي الدَمْعِ من قَطْرِ النَّدَى فَرَعَى الرَبِيعُ لها حُقوقَ الجَار
فأَعَادَ وَجْهَ الأَرْضِ طَلْقًا مُشْرِقًا مُتَضَاحِكًا بِمَباسِمِ النُّوّار

"Çiy damlalarından gözyaşı yolları cömertçe aktı, böylece bahar da bu gözyaşlarının komşuluk hakkını gözetti. Böylece yeryüzünün yüzünü çiçeklerin tebessümüyle yeniden parlak, sevinçli kıldı, gülümser hâle getirdi."[78]

Aşağıdaki beyitte ise, baharın gelişi ve yağmurun toprağa hayat verişi sanatsal bir dille anlatılır:

[75] İbn Zümrek, *Dîvân*, 551.
[76] İbn Zümrek, *Dîvân*, 486.
[77] İbn Zümrek, *Dîvân*, 539.
[78] İbn Zümrek, *Dîvân*, 406.

وما رَوْضَةٌ غَنّاءُ عَاهَدَها الحَيَا تَحُوكُ بها وَشْيَ الرَبِيع يدُ القطر

"Ne zaman ki yağmur yemyeşil bir bahçeye söz verse, baharın nakışını o bahçeye işleyen, damlaların eli olur."[79]

"عَاهَدَها الحيا"ifadesinde, yağmurun bahçeyle sözleşmesi kişileştirmedir. يد القطر تحوك وشْيَ الربيع "Damlaların eli, baharın nakışını işler" ifadesi, canlandırma ve teşbih örneğidir. Yağmur, bahçeye hayat verir; bahar ise onun süsünü dokur. Şair burada doğayı bir sanat eserine, yağmuru da nakkaşın eline benzetmiştir. Bu, klasik edebiyatta doğa ve hayatın iç içe geçmesi fikrini yansıtan zarif bir örnektir.

3.1.10. Ağaçlar ve Dallar

Ağaçlara dair yapılan tasvirde, şairin hayal gücü olağanüstü bir evreni yansıtır. Onun anlatımında ağaçlar ve dallar sıradan bir tarifle anlatılmaz. İbn Zümrek, ağaçların doğanın cevherleri olduğu ve onun güzelliğinin ancak bu parçalarıyla tamamlandığını düşünür. O, bazen ağaçları kişiselleştirerek rüzgârın geçişiyle hareket eden dalların hareket ve salınımını şöyle tasvir eder:

والدَوْحُ لِلشُّكْرِ تَخُطُّ الرُؤُوسَ وأنجمُ الزَهْرِ بها تَزْهَر

"Şükür için başlarını eğiyor ulu ağaçlar, yıldız gibi çiçekler açıyor onların arasında."[80]

Bu beyitte şair, doğayı canlı ve hisseden bir varlık gibi tasvir ederek ulu ağaçların sanki şükür secdesine varıyormuş gibi başlarını eğdiğini, dallarında ise yıldızlar gibi parıldayan çiçekler açtığını söyler. Ağaçlar ve çiçekler hem görsel bir güzellik hem de derin bir maneviyatla birlikte sunulur ki aşağıdaki beyitte bu maneviyat dallarda meydana gelen salınım ve hareketin Allah'a ibadeti çağrıştırması olarak betimlenmiştir:

والدَوْحُ يُومِي إلى السُّجُود شُكْراً لِذِي الْأَنْعُمِ الجِسَام

"Ulu ağaçlar secdeye yöneliyor, büyük nimetlerin sahibine şükür için."[81]

[79] İbn Zümrek, *Dîvân*, 423.
[80] İbn Zümrek, *Dîvân*, 945.
[81] İbn Zümrek, *Dîvân*, 155.

Ona göre dallar yapraklar arasında gizlenen kuşlar için en uygun barınaktır. Şair, burada İbn Hafâce'yi[82] (öl.533/1139) üslup yönünden taklit ederek şöyle der:

مِنْبَرُ الغُصْنِ عليه قد جَلَسْ سَاجِعُ الأدْوَاحِ
حُلَلُ السُّنْدُسِ خُضْرا قد لَبِسْ عِطْفُهُ المُرتاحْ

"Ağaçlıkların ötücü kuşu, dalın minberine oturdu. Üzerine, yeşil ipekten elbiseler giydi neşeli yanıyla."[83]

Bu bağlamda şairin dikkati, sahneyi güzelleştiren ayrıntılara yönelmiştir. İbn Zümrek'in amacı doğanın güzelliğini zamanın ötesine taşıyarak kalıcılaştırmaktır. Bu nedenle, ona göre doğa, Allah'ın sanatıdır; huzur verir, dilekleri gerçekleştirir ve gölgesi altında hatıralar büyütür:

يا سَرْحَةً في الحِمَى ظَلِيلَه كَمْ نِلْتُ في ظِلِّكَ المُنَى
رَوَّضَكِ اللهُ من خَمِيلِه يُجْنَى بها أَطْيَبُ الجَنَى

"Ey koruluktaki gölgeli ulu ağaç! ne çok arzuma eriştim senin gölgende! Seni Allah, bahçesinden bir çiçek gibi yetiştirdi; Meyvesi en tatlı meyvelerden toplanan bir dal gibi."[84]

3.1.11. Çiçekler

İbn Zümrek, tabiat tasvirlerinde çiçeklere birçok yerde atıfta bulunarak kokularından, renklerinden ve türlerinden bahsetmiştir.[85] Tasvir ettiği çiçekleri diğerlerinden ayıran özel bir nitelik yoktur; bilakis bu çiçekler doğada serbestçe yetişen çiçeklerdir. Fakat onun için onların görüntüsü ve onları seyir keyfi, her zaman hayranlık uyandıran bir manzaraya dönüşür. O, çiçeklerin doğada süs ve estetikte temel bir rol oynadığını açıkça vurgulamaktadır. Bu doğa süsüyle ilgili olarak şöyle der:

للزَهْر في عِطْفِها رُقُوم تَلُوح للعَيْنِ كالنُجُوم
وللنَدَى بَيْنَها رُسُوم عِقْدُ النَدَى فَوْقَها نَظِيم

[82] Tabiat tasvirlerine dair şiirleriyle ön plana çıkan bir şairdir. Bu yüzden Endülüs'ün bahçıvanı veya Endülüs'ün Sanevberî'si diye anılmıştır. Bk. Rahmi Er, "İbn Hafâce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999) 19/534.

[83] İbn Zümrek, *Dîvân*, 543.

[84] İbn Zümrek, *Dîvân*, 335.

[85] İbn Zümrek, *Dîvân*, 530.

"Çiçeklerin yanlarında (yapraklarında) nakışlar var, gözlere yıldızlar gibi parıldar. Çiğ tanelerinin de aralarında izleri vardır ve o çiğ, onların üstünde dizilmiş bir inci kolye gibidir."[86]

Şair burada çiçekleri süslenmiş, parıldayan varlıklar gibi anlatır. "رُقُوم nakışlar, çiçeklerin renkli desenleri", yapraklardaki şekillerdir. تلوح كالنّجوم ifadesinde "desenlerin yıldız gibi parlaması" birer teşbihtir. Aynı şekilde عقد الندى "çiy kolyesi" demek olup yaprakların üzerinde dizili çiy damlaları incilerden dizilmiş bir kolyeye benzetilir. Doğa adeta süslenen bir varlık gibi betimlenmiş. Doğadaki güzelliklerin zarif ayrıntılarla süslenmesi, çiçeklerin üzerindeki desenler ve çiy damlaları; göze, ruha hitap eden, ince bir estetik anlayışını yansıtır. Şair, bu sözlerde alışıldık benzetmelerin dışına çıkarak, zaman zaman bu şiir türüne yeni bir soluk getirmektedir.

İbn Zümrek, çoğu zaman çiçekleri yalnızca tek başına değil, onları çevreleyen diğer unsurlarla birlikte tasvir eder. Böylece çiçeklere nemin damlaları, meltemin geçişi, kokuların yayılışı gibi doğa unsurlarının katılmasıyla ortaya büyüleyici bir tablo çıkar. Şair bu uyum ve bütünlüğe hayran kalır. Okura sanatsal becerisini şu beyitleriyle ortaya koyar:

هَبَّ النَسِيمُ عَلَى الرِيَاضِ مَعَ السَحَرْ فاسْتَيْقَظَتْ في الدَوْحِ أَجْفانُ الزَهَرْ
وَرَمَى القَضِيبُ دراهِماً من نوْرِهِ فاعْتاضَ من طَلِّ الغَمَامِ بها دُرَرْ

"Seher vaktiyle birlikte rüzgâr bahçelere esti ve uyanıverdi ağaçlarda çiçeklerin gözkapakları. İnce dallar, ışığından gümüş paralar savurdu, karşılık olarak bulutların çiyinden inciler aldı!"[87]

Şair, bazen çiçekleri adlarıyla da anmaktadır.[88] Örneğin karanfil, gül, nergis, papatya gibi. Bu türleri özellikleriyle betimler ve adeta onlara kişilik kazandırır:

وأعْيُنُ الَنرْجِسِ المَطْلُولُ يانِعَةٌ تُزَقْزَقَ الطَلُّ دمْعاً في مَآقِيها
وافْتَرَّ ثَغْرُ أَقاحٍ مِن أَزاهِرِها مُقَبِّلاً خَدَّ وَرْدٍ من نَواحِيها

"Islanmış nergislerin gözleri olgunlaşmıştı; üzerlerinde çiy, sanki gözyaşı gibi parıldıyordu kirpiklerinde. Onun çiçeklerinden bir papatya gülümsedi; etrafındaki bir gülün yanağını öper gibi."[89]

[86] İbn Zümrek, *Dîvân*, 235.
[87] İbn Zümrek, *Dîvân*, 409.
[88] İbn Zümrek, *Dîvân*, 432.
[89] İbn Zümrek, *Dîvân*, 500.

İbn Zümrek, karanfil çiçeğini de betimlerken sanatında oldukça ileri gider. Çiçeklerin sadece güzellik değil, zaman zaman acı, hüzün, özlem gibi daha derin duyguları taşıdığını vurgular.[90] Bu tür analizler, Endülüs şiirinde tabiatın sadece süs değil, aynı zamanda anlam ve duygu taşıyan varlıklar alemi olduğunu açıkça gösterir:

أَتَوْني بنوَّار يَرُوقُ نَضَارةً كخدّ الذي أَهْوَى وطِيبِ تَنَفُّسِهْ
وجاءوا به من شاهقٍ مُتَمَنِّعٍ تمنُّعَ ذاك الظَّبْيِ في ظلّ مِكْنِسِهْ

"Bana öyle taze ve göz alıcı bir çiçek getirdiler ki, aşkla sevdiğimin yanağına ve nefesinin hoşluğuna benziyordu. Onu yüksek, ulaşılması güç bir tepeden getirmişler, tıpkı gölgelerde gizlenen bir ceylan gibi kaçgındı yurdundan."[91]

وما أَبْصَرَتْ عَيْنِي كَزَهْرِ قَرَنْفُلٍ حَكَى خَدَّ مَنْ يَسْبِي الفُؤادَ وعَرْفَهُ
تَمَنَّع في أَعْلَى الهِضَابِ لِمُجْتَنٍ تَمَنُّعَهُ منّي إذا رُمْتَ إِلْفَهُ

"Gözüm görmedi karanfil çiçeği gibisini, gönlümü esir eden sevgilinin yanağını ve kokusunu andırır o. Öyle bir yüksek tepede saklıydı ki, koparmak isteyenlere direniyordu, tıpkı, ben onunla kavuşmak isteyince beni reddeden sevgilim gibi."[92]

Yukardaki beyitlerde, karanfil ve onun fiziksel nitelikleri, aşığın sevgilisine duyduğu özlem ve ulaşılamazlık duygusuyla eşleştirilmiştir. Şair, doğada gördüğü güzellikleri sevgilinin kokusu, yanağı, nefesi gibi insani niteliklerle tasvir eder. "Şahik", "mütemennîî", "micteni'", "ceylan", "hıdab" gibi kelimelerle ifade edilen ulaşılması güçlük teması, hem çiçeğin doğal konumunu hem de sevgilinin naz ve kibirle kendini saklamasını temsil eder. Bu da klasik şiirdeki nazlı sevgili – sabırlı âşık tipolojisinin devamıdır.

3.1.12. Meyveler

İbn Zümrek'in şiirinde meyveler, görece daha az işlenmiş olmasına rağmen meyve tasvirlerinde onun özgün üslûbu ve sanatı sezilir. Aşağıdaki dizelerde حبّ الملوك kelimesi hem erik hem de sultanlara sevgi anlamlarıyla cinas yapılmıştır:

[90] İbn Zümrek, *Dîvân*, 484.
[91] İbn Zümrek, *Dîvân*, 435.
[92] İbn Zümrek, *Dîvân*, 443.

يا خَيْرَ مَنْ مَلَكَ المُلُوكَ أَهْدَيْتَنِي حُبَّ المُلوكِ

"Ey hükümdarların en hayırlısı, bana erik sevgisini hediye ettin?"[93]

Bu beyitte hem mecazî hem de fizikî tatminkârlık dile getirilmiştir. Bu yönüyle İbn Zümrek'in doğa betimlemeleri, kimi zaman soyut bir aşkı, kimi zaman ise çok somut bir lezzeti yansıtır.

Aşağıdaki beyitlerde ise İbn Zümrek'in tasvir ettiği meyvelerin, sadece tat veren nesneler değil; aşkı, özlemi ve güzelliği yansıtan semboller olduğu görülmektedir:

فِيهَا مِنَ التُّفّاحِ كُلُّ عَجِيبَةٍ تُذْكِي بِرَيَّاها صَبًا وشَمَالا
تُهْدِي لنا نَهْدَ الحَبِيب وخَدّه وتُرى من الوَرْدِ الجَنِيِّ مِثالا
وبِها من الْأُتْرُجِّ شَمْسٌ أَطْلَعَتْ مِنْ كُلِّ شَطْرٍ لِلْعُيُونِ هِلَالا
وَيَحُفُّهَا وَرَقٌ يَرُوقُ كَأَنّه وَرَقُ النُّضَارِ وقد أَجَاد نِبالا

"O bahçede her biri hayranlık uyandıran ne elmalar var ki, kokularını sabâ ve kuzey rüzgârlarıyla etrafa yayar. O elmalar, bize sevgilinin göğsünü ve yanağını andırır, taptaze güllerden bir örneği gözler önüne serer. Orada öyle turunçlar var ki, adeta bir güneş doğmuş, her yanından gözlere ışıklar, parlaklıklar sunar. Onları çevreleyen yapraklar o kadar güzel ki, sanki ince ince işlenmiş altın yapraklar gibi parlıyor!"[94]

3.1.13. Su Teması: Nehirler ve Denizler

Endülüs sanatında su çok önemli bir unsurdur. Bu yüzden İbn Zümrek, çeşmelerin akışını, havuzların dinginliğini, su damlalarının narin dansını şiirlerinde sıkça işler. Bu, el-Hamrâ sarayındaki ünlü Aslanlı Çeşme şiirlerine de yansımıştır:

ألمْ تَرى أنّ الماءَ يجري بِصَفْحِها ولكنّها سَدَّتْ عَلَيْهِ المَجَارِيَا
كَمِثْلِ مُحِبٍ فَاضَ بالدّمْعِ جَفْنُه وغَيّضَ ذاك الدمعَ إذْ خَافَ وَاشِيَا

"Görmez misin, su onun yüzeyinde akıyor, ama o (yani zemin, toprak, ya da bir varlık) akacak yolları (mecraları) suya kapatmış! Tıpkı gözkapakları yaşla dolup taşan bir âşık gibi, fakat gammazdan korktuğu için o gözyaşını içine akıtır."[95]

[93] İbn Zümrek, *Dîvân*, 449.
[94] İbn Zümrek, *Dîvân*, 481.
[95] İbn Zümrek, *Dîvân*, 449.

Şüphesiz İbn Zümrek'in şiirinde en çok göze çarpan unsurlardan biri de nehir tasviridir. Onun şiirlerinde nehir hem göz kamaştıran berraklığı hem de sükûnetiyle öne çıkar. Şairin kullandığı imgeler, özellikle Endülüs'teki doğayı resmeden şairlerde yaygın olan nehir imgesine benzer. Ancak, İbn Zümrek'in kullandığı bazı ifadeler ve yalın benzetmeler onun kaleminde oldukça özgünlük ve zariflik kazanır. Örneğin şu iki ayrı beyitlerde bunları görebiliyoruz:

والنهرُ قد سُلَّ كَمِثْلِ الحُسَامِ حَبَابُه تَطْفُو وَطَوْراً تَغِيب

"Nehir, gözeneklerden sızan damlalar gibi akar, sanki bedenine can üfleyen bir hayat nefesi taşır."[96]

يَجْرِي على الحَصْبَاء وهْيَ جَوَاهِرُ مُتَكَسِّرًا من فوقِها مَهْمَا عَثَر

"Çakıl taşları (üzerinde) akıyor — ki onlar da adeta cevherdir —Ne zaman birine takılsa da (su), yine de kırılarak (ince ince) akar."[97]

İbn Zümrek'in nehir tasvirleri sadece fiziksel betimlemelerle sınırlı değildir. Onun nehirde gördüğü anlam, birliğe, sonsuzluğa ve ilahi estetiğe götüren bir sembole dönüşür. Ona göre, nehir sadece akan bir su değil, ruhani bir öğedir. Nehir, bazen insan ruhunun seyr-ü sülûk yolculuğunu gösteren ilahi rahmettir.[98]

Öte yandan İbn Zümrek'in, şiirlerinde deniz temasına dolaylı bir şekilde temas ettiğini ve alışıldık kalıplar içinde kullandığını görüyoruz. Bir seferden dönen Sultan V. Muhammed Gani Billah'ı[99] (öl.793/1391) övdüğü aşağıdaki beyitte "Bahr" kelimesini hem gerçek deniz hem de cömertlik denizi anlamında kullanarak cinas yaptığını görüyoruz:

قدِمتَ علينا قدومَ السعود وقد عَجِب البَحْرُ من بَحْرِ جُودِ

[96] İbn Zümrek, *Dîvân*, 553.
[97] İbn Zümrek, *Dîvân*, 410.
[98] İbn Zümrek, *Dîvân*, 76.
[99] V. Muhammed el-Ganî Billâh, Endülüs'te hüküm sürmüş Nasrîler hanedanının sultanlarından biridir. Saltanatı iki döneme ayrılır: ilk olarak 1354-1359 yılları arasında, ardından 1362-1391 yılları arasında hüküm sürmüştür. Tahta bulunduğu dönemde politik, askeri ve kültürel anlamda önemli adımlar atmıştır; Endülüs Müslüman hâkimiyetinin son demlerinde nispeten istikrarlı bir dönem sayılmaktadır. Özellikle Elhamra Sarayı'nın inşa ve geliştirme sürecine katkıda bulunduğu ifade edilir. Bk. Câsim el-Ubûdî, "Ganî-Billâh", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/349-350.

"Bize uğurlu yıldızların gelişi gibi geldin; senin cömertlik denizine, bizzat deniz bile hayret etti."[100]

Bir bayram kutlamasında dile getirilen aşağıdaki dizelerde de Allah'ın cömertliği sonsuz bir okyanus metaforuyla tasvir edilir:

مَوْلَايَ مَوْلَايَ بَحْرُ الْجُوْدِ أَغْرَقَنِي وَالْخَلْقُ أَجْمَعُ فِي ذَا الْبَحْرِ قَدْ تَاهُوا
فَالْفُلْكُ تَجْرِي كَمَا الْأَفْلَاكُ جَارِيَةٌ بِبَحْرُ السَّمَاءِ وَبَحْرُ الْأَرْضِ أَشْبَاهُ

"Mevlam Mevlam! Cömertlik denizi beni boğdu ve tüm yaratılış o denizde dolaştı. Gemiler, gök cisimleri gibi seyreder ve gökyüzü denizi de yeryüzü denizi de ona benzer."[101]

Görüldüğü üzere İbn Zümrek, "nehir" ve "deniz" gibi su temasını şiirlerinin süsleyici arka planı olarak kullanmasının yanı sıra tasvirî ya da sembolik derinlikte işler. Bazen de nehir ve deniz motiflerini, temsili ya da teşbihi bir ifade içerisinde kullanır.

Sonuç

İbn Zümrek, Endülüs'te özellikle saray çevresinde gelişen edebî geleneğin temsilcilerinden biri olarak, klasik Arap şiirinin yapısını muhafaza etmekle birlikte, tasvir gücü yüksek, hayal dünyası zengin şiirleriyle dikkat çeken bir şairdir. Şiirlerinde doğa, saray hayatı ve mimari unsurları bir araya getirerek çok katmanlı bir anlatım dili kurmuş; özellikle tabiat tasvirlerinde Endülüs'ün coğrafi ve iklimsel atmosferini hissettirecek ölçüde başarılı olmuştur. Onun şiiri, gelenek ile yaratıcılık arasında dengeli bir sentez oluşturur; bu yönüyle klasik Arap şiirinde geç dönem estetik arayışlarının zarif bir örneğini teşkil eder. Bu bağlamda, İbn Zümrek'in tabiat tasvirlerine dair yapılan bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İbn Zümrek'in tabiat şiirleri, yalnızca bir süsleme öğesi değil, aynı zamanda mimariyle bütünleşen bir anlatım aracı görünümündedir. Şair, saray mimarisini ve doğayı tasvir ederken yalnızca fiziksel özelliklerle sınırlı kalmamış; bu unsurlara sembolik ve metafizik anlamlar da yüklemiştir. Su, bahçe ve saray gibi ögeleri şiirlerinde, cennet tasavvurlarıyla ilişkilendirerek çok katmanlı anlamlar oluşturmuştur. Şiirleri, klasik kaside

[100] İbn Zümrek, *Dîvân*, 265.
[101] İbn Zümrek, *Dîvân*, 506.

yapısını ve Arap belâgat geleneğini yansıtırken; şiirlerini yer yer halk dilinden alınmış söyleyişlerle de zenginleştirmiştir.

Bir devlet adamı kimliğiyle de öne çıkan İbn Zümrek, şiirlerinde dönemin siyasi ve toplumsal değerlerini yansıtmış; özellikle methiye türündeki şiirlerinde yalnızca sultanın yüceliğini değil, aynı zamanda dönemin ideolojik ve kültürel atmosferini de dile getirmiştir. Şiirlerinde gözlem ve duygunun iç içeliği, onun şiir dilini belirleyen temel özelliklerden biridir. İbn Zümrek, doğa gibi somut unsurları tasvir ederken, bu görüntülere içsel bir duygu dünyasını da eklemekte; böylece şiirsel söylem hem estetik bir betimleme hem de ruhsal bir tefekkür alanı hâline gelmektedir. Tabiat tasvirleri, bir tarafta sembolik okumaları mümkün kılarken diğer taraftan derinlikli anlam ilişkilerinin kurulabildiği bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle tabiat, şiirlerinde yalnızca bir arka plan değil, duygu ve düşüncenin taşıyıcısıdır. Sonuç olarak, İbn Zümrek'in tabiat şiirleri hem klasik Arap edebiyatı geleneğiyle güçlü bir bağ kurmakta hem de kendine özgü yapısıyla farklılık arz etmektedir. İncelenen mısralar, klasik şiir formunun onun kaleminde özgün bir dile dönüştüğü ve bu dilin, keskin gözlem gücüyle işlenmiş tasvirler sayesinde fark edilir bir derinliğe ulaştığını kanıtlamaktadır.

Gelecekte yapılacak çalışmalara bir öneri olarak, İbn Zümrek'in şiirlerinin hem Abbâsî hem de çağdaşı Endülüs şairleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi, onun gelenekle kurduğu bağı ve şiir diline kattığı yenilikleri daha net ortaya çıkaracaktır. Klasik ile modern duyarlılık arasında geçiş alanı oluşturan bu şiir dili, Endülüs şiirinde geç dönem estetiğini anlamada önemli bir referans noktasıdır. Bu nedenle İbn Zümrek üzerine yapılacak kapsamlı ve disiplinler arası yaklaşımlar, Arap edebiyatı tarihinde daha bütüncül bir şiir anlayışının inşasına katkı sunacaktır.

Kaynakça

Aldiwan. "Dîvânü İbn Zümrek". Erişim 19 Temmuz 2025. https://www.aldiwan.net/poem54344.html

Avâtıf Muhammed Hasen. "et-Tezâd fî's-Sûre ve'l-Meşhed fî Şi'ri İbn Zümrek el-Ğırnâtî". *el-Mu'temeru'd-Duvelî's-Sâbi' li'l-Luğati'l-'Arabiyye*.160-168.

Aydın, Mustafa. "Müveşşah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006. 229-231.

el-Bağdâdî, Ebu'l-Ferec Ḳudâme b. Ca'fer b. Ḳudâme. *Naḳdu'ş-şi'r*. İstanbul: Matba'atu'l-Cevâib, 1302.

Beksaç, Engin. "el-Hamra Sarayı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995. 31-33.

Dayf, Şevki. *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî-8 (Asru'd-düvel ve'l-İmârâti'l-Endelüs).* Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1989.

Durmuş, İsmail. "İbn Zümrek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999. 472-474.

Elmalı, Hüseyin. "Tasvir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011. 135-136.

Er, Rahmi. "İbn Hafâce". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999. 534-535.

Gamal, Mohamed. *Kasrü'l-Hamra: Divanü'l-Imare Ve'n-Nukuşi'l-Arabiyye = Los Palacios De La Alhambra*. İskenderiye: Mektebetü'l-İskenderiyye, 2004.

Hâmid Zâhir Hasan. er-Resâilü'ş-şi'riyye fî Dîvâni İbn Zümrek Endelüsî. Çankırı: Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Hımsî, Ahmed Selim. *İbn Zümrek el-Gırnâtî, Sîretuhû ve Edebuhû*. Beyrut: Müessetü'r-risâle, 1405/1985.

Hüdâ et-Temîmî. *Arap Edebiyatı Tarihi*. çev. ve ed. Sultan Şimşek, Muhammed Emin Görgün. İstanbul: Akdem Yayınları, 2025.

İbnu'l-Abbâr, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Ebî Bekr. *el-Hulletu's-siyera*. Kahire: y.y. 1963.

İbn Hafâce, Ebû İshak İbrahim b. Ebi'l-Feth b. Abdillah Ubeydillah el-Hevvârî. *Dîvânu İbn Hafâce.* thk. Ömer Faruk et-Tabba'. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1994.

İbn Zümrek, Muhammed b. Yusuf es-Sarîhî el-Endelüsî. *Dîvânü İbn Zümrek*. thk. Muhammed Tevfik en-Neyfer. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.

Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdillâh Zü'l-vizâreteyn es-Selmânî el-Endelüsî. *el-Ketîbetü'l-kâmine*. nşr. M. Abdullatif el-Tarhûnî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb. *el-İḥâṭa fî ahbâri Ġırnâṭa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

Makkarî, Ahmet b. Muhammet. *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelusi'r-ratîb*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968).

Ocak Ahmed, Sümeyra. "Mimari ve Estetik Unsurlarıyla Aynı Dönemde Farklı Coğrafyalarda İnşa Edilmiş İki İslâm Sarayı: Elhamra ve Kubâdâbâd". *Millî Saraylar* 24 (2023) 192-211.

Parlak, Nizamettin. "Hz. Muhammed (a.s.) için Yazılan Şiirlerin Endülüs'teki Yansımaları: Kasîde fî Medhi'n-Nebî Geleneği". *ASD: Akademik Siyer Dergisi* 2 (Haziran 2020), 69-79.

Rikâbî, Cevdet. *Fi'l-Edebi'l-Endelüsî*. Kahire, y.y. ts.

Sonkur, Gülay. *Nasrilerin Kuruluşundan V. Muhammed El-Gani-Billah Döneminin Sonuna Kadar El-Hamra Sarayı (1238-1391).* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Şek'a, Mustafa. *el-Edebü'l-Endelüsî Mevdû'âtüh ve Funûnuh*. Beyrut: y.y, 1997.

Tanman, M. Baha. "Divanhane". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. 437-444.

Toprak, M. Faruk. "Klasik Arap Şiirinde Lugaz". *Nüsha* 2/3 (2001). 97-110.

Tuzcu, Kemal. *Arap Şiirinde Muvaşşah: IX-XV. Yüzyıllar Arası*. Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2011.

Vilchez, Miguel Puerte. *Reading The Elhambra. Granada: The Alhambra and Generalife.* Trust and Edilux, 2015.

Ubûdî, Câsim. "Ganî-Billâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996. 349-350.

Üstün, Mahmut. *Endülüs Edebiyatı-Benî Ahmer/Nasrîler Dönemi*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.

Üstün, Mahmut. "Benî Ahmer Dönemi Saray Kültürünün Şiire Taşınması: İbn Zümrek Örneği". *Fsmvü Uluslararası Arap Dili Ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*. ed. Sara Akkuş. İstanbul: Demavend Yayınları, 2021.

Yanık, Nevzat H. *Endülüs Arap Şirinde Tabiat Tasviri*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2019.